

Asia: HE 205/2024 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi yhteiskunnan kriittisen infrastruktuurin suojaamisesta ja häiriönsietokyvyn parantamisesta ja eräksi muiksi laeiksi. MMV 13.2.2025.

Asiantuntijanäkemyks: sotilasprofessori (emeritus) Mika Hyytiäinen

Perustan näkemykseni Ruokaviraston Ylöjärvi23 valmiussotapelin, Pirkanmaan vuoden 2024 VAP-viljelijöiden harjoituksiin ja HOK-hankkeen huoltovarmuuspelien kokemuksiin. Katson asiaa ruuan perustuotannon vakavien kriisien valmiuksien kehittämisen näkökulmasta.

Jatkan tarkastelua EU/575/2024 (MMV 31.5.2024) asiaan jo lausumastani.

Direktiivistä ja lainsäädännöstä

Esityksen tarkoituksena on panna täytäntöön kriittisten toimijoiden häiriönsietokyvystä annettu direktiivi (EU) 2022/2557 eli CER-direktiivi. Esitys tarkastelee Suomessa jo olevaa lainsäädäntöä ja sen muutostarpeita. Suomen kanta on asian suhteen ollut puoltava. CER-direktiiviehdotuksen tavoitteeksi on nähty kokonaisvaltaisen kriisinkestävyyden kehittämisen lisäksi parannukset sisämarkkinoiden toimintaan myös kriisitilanteissa ja hybridiuhkiin varautumisessa. Direktiivi käsittelee lähinnä akuutteja ja verraten lyhytkestoisia tilanteita.

Asian valmistelu on jo pitkällä.

Suomessa on jo pitkään tehty huoltovarmuustyötä, kokonaisturvallisuusstrategioita ja kansallinen riskiarvio. Suomi on hyvin valmistautunut direktiivin toimeenpanoon.

Direktiivin soveltamisalaan kuuluu 11 toimialaa, joista yksi on elintarvikkeiden tuotanto, jalostus ja jakelu. Esityksessä mainitaan myös Naton seitsemän kriisinsietokyvyn (resilienssin) perusvaatimusta, joista 3) ruuan ja veden saatavuuden turvaaminen käsittelee samaa kohdetta.

Ruuan alkutuotannon osalta varautumis- ja riskienhallintavelvoitteista ei ole direktiivissä säädetty. Perusteluna esitetään, että ”velvoitteiden säätäminen direktiivin mukaisella tarkkuudella olisi kuitenkin haastavaa etenkin kriittisten toimijoiden määrittelyn osalta, ottaen huomioon muun muassa alkutuotannon hajautuneen toiminnan”. Onkin ilmeistä, että yli 40 000 suomalaista maatilaa tai edes julkisuudessa käsitellyt ”8500 aktiivitalaa” ovat käytännössä mahdoton kohde toteuttaa velvoittaen direktiivin mukaisia toimia.

Alkutuotannon varautumisen järjestelyistä

Kansalaisten ruokahuollon varautumisessa voidaan erottaa lyhyt aikajänne (kuukausia), joka perustuu muun muassa varmuusvarastointiin ja pidempi jänne (seuraava satokausi), jolla vastataan pidempikestoiseen kriisiin. Käsittelen jälkimmäistä.

Esityksessä todetaan, että ”alkutuotannon varautumiskoulutusta järjestetään ELY-keskuksittain maanpuolustuskoulutusyhdistyksen ja Huoltovarmuusorganisaation kanssa yhteistyössä”. Olen ollut tässä aktiivisesti mukana lähinnä Pirkanmaalla, jota on käytetty myös joidenkin laajempien tarkastelujen alustana.

Viime sotien aikana alkutuotannon ohjaaminen oli tiukkaa. Maa oli jaettu viljelypiireihin, joita johdettiin käytännön tasolla. Tähän ei ole Pirkanmaan mallissa palattu, vaikka käsitteet "viljelypiiri" eli käytännössä kunta (isommissa osa) yhtyen maaseutuhallinnon jakoon ja "viljelypäällikkö" ovat käytössä. Näillä on ohjattu yksittäistä tilaa laajempaa kriisivalmiuden suunnittelua ja yhteistyötä. On ilmeistä, että esimerkiksi vakavissa tuotantopanosten saatavuusongelmissa tai tarpeissa nopeisiin tuotantokasvien määrien muutoksiin rajoitettujen resurssien käyttö on tehokkaampaa isommissa kokonaisuuksissa.

Pirkanmaan mallin keskiössä ovat olleet VAP-viljelijät, joiden panos on sodankin olosuhteissa varattu alkutuotantoon turvaamaan kriittinen perustuotanto. Vuodesta 2021 lähtien on tehty piirikohtaisia suunnitelmia, joita testattiin yli 300 viljelijän osalta vuonna 2024 (sota)pelaamalla. Osallistuminen harjoituksiin on vapaaehtoista. Vastaavaa toimintaa ei tietääkseni ole tehty muualla. Rakenne on pitkän määrätietoisen kehittämisen tulosta.

Kesään 2025 mennessä VAP-viljelijät voivat varata myös keskeiset maatalouskoneensa. Tämä aiheuttaa toimenpiteitä joka puolella maata. Samalla kiinnostus VAP viljelijöiden harjoittamiseen on kasvanut johtuen myös yleisestä tilanteesta maailmalla. Molemmissa kuntien maaseutuasiamiehet ja ELY-keskus ovat keskeisiä toimijoita. Asialle on siis kysyntää, vaikka CER-direktiivi tai muu lainsäädäntö ei siihen suoraan pakota.

Harjoituksissa on huomattu joitakin rakenteellisia puutteita. Naisviljelijöitä ei juurikaan ole varattu, koska harva heistä on asevelvollisia. Puutarhatiloja tai kasvihuoneita ei yleensä ole varattu. Nuoremmissa minimi suositusikä on ollut 35 vuotta. Varaustilanne ei myöskään käsitykseni mukaan ole samalla tasolla läpi maan. Tästä syystä Pirkanmaalla harjoituksiin kutsuttiin valikoiden myös muita keskeisiä alkutuottajia hyvin kokemuksiin.

Huoltovarmuuskeskuksen ohjeistus vuodelle 2025 edellyttää koulutusten järjestämistä myös muille kuin VAP-viljelijöille. Tämä korjaa samalla rakenteellisia puutteita. Haasteena on, että keskeiset tilat saadaan mukaan. Mittaluokan tälle antaa julkisessa keskustelussa mainittu 8500 aktiivitilaa, jotka vastaavat normaalioloissa noin 80% perustuotannosta. Parhaimmillaan kyse olisi samoista tiloista, VAP-rakenteesta ei ole syytä luopua. Jos koulutuksista edelleen saa kertausharjoituspäivän, se on lisäporkkana osallistumiselle.

Ero on kuitenkin ajattelutavassa. Tilakohtainen kriisivalmius lähtien veden, sähkön jne. saannista on tärkeää akuuteissa tilanteissa. Koko maatalouden muutos vakavissa kriiseissä vaatii kuitenkin muutakin. Tilannekuvan saaminen tilakohtaisesti suoraan valtion tasolle verrattuna maaseutuasiamiesten ja ELY-keskusten käyttöön hierarkiana sekä tilojen välisen yhteistyön ohjaaminen eivät todennäköisesti toimi vain "aktiivituloilta" käsin.

Kehittämisen ajatuksia

Ristiriitaa asiassa tulee kaikin keinoin välttää. Hetki kriisiturvallisuuden parantamiseen kannattaa käyttää. Kuten CER-direktiivikin toteaa, sitovaa lainsäädäntöä ei voi säätää.

Tilanne harjoitusten suhteen mukaan lukien VAP-rakenteen ajantasaisuus ja kattavuus vaihtelee eri alueiden välillä huomattavissa määrin. Myös malleja on monia. Kriisin aikana ehtii tehdä aika paljon, mutta jos kriisin alku osuu kevääseen, aikaa vaikuttaa satoon voi olla hyvin vähän. Tämä poikkeaa kaikesta muusta kriittisestä tuotannosta.

Ajatus VAP-viljelijöistä jonkinlaisena salaisena ja johtavana etujoukkona on syytä karistaa. Toisaalta varaus motivoi kokemaan oman tuotannon tärkeyden myös ääritilanteissa. Ratkaisuna pitäisi kuitenkin olla kaikkien asiaan osallistuvien huomioiminen. Sana

”huoltovarmuustila” onkin jo Pirkanmaan HOK-hankkeella käytössä ja se voisi toimia myös laajemmin. Se osa viljelijöistä, jotka ovat asevelvollisia, edelleen saivat VAP-merkinnän.

HOK-hankkeen kolmessa tähänastisessa huoltovarmuuspelissä kortti ”yhteistyö” on saanut eniten pelikertoja. Hankkeessa käsitellään muitakin kriisejä kuin sotaa alkaen akuutista kustannuskriisistä ja päättyen useamman katokesän sarjaan. Tilat eivät koe, että he selviäisivät yksin. Varautuminen voi parantaa yhteistyötä ja siten kannattavuutta myös normaalitilanteessa. Tämä on myös Pirkanmaan mallin VAP-toiminnan vahvuus: suunnitelma tehdään yhdessä ja kokoon kutsuja on velvoitettuna. Mallia käytettiin joissakin paikoissa ilman käskyä esimerkiksi koronakriisin aikana, onneksi tilanne ei kärjistynyt. Kyse ei siis ole käskemisestä tai edes ohjaamisesta.

Sekä viljelijöiden VAP-sotapelit että HOK-huoltovarmuuspelit voidaan tuotteistaa sekä jakaa kaikille käyttöön ja yhdessä kehitettäväksi. HVK koulutukset ovat myös pitkälle tuotteistettuja. Mallit eivät ole salaisia ja uhkakuvat löytyvät kansallisesta uhka-arviosta vaatien toki konkretisoimista. Tarkemmat suunnitelmat ovat luottamuksellisia, mutta niitäkin voidaan testata yleisemmällä tasolla. Jalkautus kuitenkin vaatii sekä virkailijoiden että vapaaehtoisten kouluttajien laajamittaista käyttöä. Kaikki rakenteet kuten MPK ovat jo olemassa.

Mika Hyytiäinen